

U. Kovačič

Vladimir MILAK

SAVJEST

prijatelju Miji Kovačiču

Tvrđnja da život piše najbolje priče obistinila se i ovoga puta.

Prijatelj Miko pozvao me u svoj vinograd na kušanje odavreloga mošta, ustvari mladoga vina.

Dogovorenog dana stigao sam u samo predvečerje kolima pred klijet. Dočekali su me Miko i zajednički prijatelj Miro.

Nakon pozdrava, uobičajenih pitanja i odgovora, još smo neko vrijeme promatrali prirodu. Nad nama su se njihale i šuštale krošnje kestenova, borova, lipa i jablana i postajale sve tamnije. Naglo se smrkavalo. Oblačno nebo spuštalo se sve niže. Osjećalo se da će biti hladna noć. Vjetar se na prekide zavlačio među granje i uzvitlao rojeve lišća. I začas, kao da je netko povukao veliki zastor, nastane tama.

Uđosmo u klijet, zapravo vikendicu. U toploj prednjoj prostoriji osjećali smo se, već dobro promrzli, kao dijete u naručju majke. Potpuna osama jesenske noći uz povremene zvižduke vjetra izazivala je posebni osjećaj.

Na stolu se nalazila zakuska, vrč vina i pokrivena zdjela pečenih kestenova, obaveznih pratitelja mošta.

Uz dobar zalogaj iskušavamo mošt i hvalimo ga. I što više pijemo sve više ga hvalimo, kao se i pristoji u takvim prilikama.

Pričamo po običaju najnovije viceve, prelazimo na šaljive dogodovštine svoje i tuđe. Jednom riječju, uživamo u toplom prostoru, dobrom jelu i piću.

Izvana se čuje sve jače zujanje i zavijanje vjetra.

Vrč postane gotovo prazan. Miko ustane, dohvati ga i ostatkom nadopuni čaše do vrha.

- Idem u podrum. Trebate još nešto?

- Ne trebamo ništa. Dobro nam ide, a tek smo počeli - nadodam.

- Tako mora biti. Zato smo i došli - uzvratilo Miko i s vrčem u ruci nestane za vrata.

Miro i ja nazdravimo, dobro potegnemo iz čaša i nadolijemo vodu.

- Sigurno nećemo brzo otići odavde, kaže Miro. - Što misliš, bit će dobro vino?

- Naravno - kažem.

Ponovo se začuje jak zvižduk vjetra i škripanje granja. Vrata se otvore i u sobi se zakovitla hrpa lišća. Miko uleti, zalupi vrata, dođe brzo do stola, stavi vrč na njega, istegne se, namršti i sav se strese.

- Brrr! Prokleta je zahladnjelo. Izgleda, bit će snijega - kaže, dohvati svoju čašu i saspe ju u sebe, pa nastavi: - Zamislite kako je nekada bilo u klijetima za ovakvih dana, bez dobrih peći i svega ostalog što mi sada imamo. Dimilo se kao vrag, a nikada toplo. Muka je bila i doći do vinograda. Išlo se pješke. Bilo je naporno gacati po blatu i bljuzgavici nakon obilatih kiša. Obično su starci poslije berbe odlazili u gorice i pazili na mošt dok ne bi odavrio. Ponijeli su jedan ili dva velika kukuruzna domaća kruha i komadinu slanine. Staroga vina bilo je još u bačvi, a našao bi se pokoji krumpir i luk. Gorički susjedi su se međusobno posjećivali i bili sretni daleko od kućnih problema. Bilo je tako još i u mojem djetinjstvu. Starci su me tada najviše zanimali. Kad bi došle hladne zimske noći, kad su se svi stiskali oko peći, dugo se i napeto pričalo. Pričalo se bez prestanka. Bila je to tadašnja najdraža zabava odraslih. Naročito se mnogo pričalo na prelima i posijelima. Bio sam radoznalo dijete pa sam priče upravo gutao.

- O čemu se najviše pričalo? - upitam.

On gucne iz čaše i produži:

- Muškarci su obično pričali o svojim ratnim doživljajima, a žene i bake o neobičnim dogodovštinama, o praznovjericama, coprnicama, čudnim bićima i nevjerojatnim zgodama. Naravno, pričalo se o ljubakanjima i preljubima. Tračalo se od srca. Babe bi uvijek ogovarale onu koja baš nije bila prisutna. Ali su bile naročito omiljene i bajke. A i život je izgledao, uza sve poteškoće, kao bajka. Ljudi su bili skučeni na svojim malim prostorima bez komunikacija pa su sanjali što su željeli imati. Sanjali su i o putovanjima. I što su više snatрили o svijetu, to više su bili vezani za rodno tlo.

Miko uvuče punim plućima zrak, okrene prstima dvaput čašu pred sobom, protegne se i priča dalje:

- Na mene je u djetinjstvu najsnažniji dojam ostavio naš prvi susjed. Kod njega se događalo uvijek nešto zanimljivo. Susjed i susjeda bili su već stari ljudi. Djece nisu imali pa nisu ni o čemu posebno brinuli. Posjedovali su, doduše, zemlju i malo gospodarstvo, ali u svemu je vladao krajnji nered. Živjeli su u potleušici sličnoj ranijim goričkim kletima, kakve još i sada možemo naći. Imali su tri prostorije, ali samo jedna je služila za stanovanje. Srednja, ulazna, bila je i hodnik i kokošinjac. Po noći su tu, na ljestvama za tavan, spavale kokoši, da ih netko ne bi ukrao ili odnijela lisica. Treća prostorija bila je komora, zatrpana do visine pazuha svakojakom starudijom. Kod susjeda je uvijek bila galama. On je inače, po prirodi, i bez ikakvog uzbuđenja govorio kao da više. Ali uzbuđenja je bilo uvijek. Nešto bi po noći poplašilo kokoši i one bi se u mraku razletjele po prostoriji i strahovito kriještale. Naročito kokot. Zatim bi se raskokodakao i susjed. Ili bi nešto tražio u svome magazinu pa bi pritom mumljao kao medvjed. A često bi za to vrijeme traženi predmet nosio u ruci. Ponekad bi mlijeko pri kuhanju iskipjelo iz lonca pa bi smrad i dim ispunili kuću i kroz vrata prodirali napolje. Nastala bi zaglušna vika. Susjed bi se često napio rakije i ne bi mogao prekoračiti kućni prag. Tada bi se izvalio ispod praga; susjeda bi ga vukla u kuću, a on bi galamio i otimao se. Uglavnom, tamo nikada nije bilo mira. Galamu bi dizao susjed, naročito kad bi mu svinje, njegove

ili tuđe, prerovale povrtnjak, kokoši raščeprkale smetište ili krava pojela cvijeće ispred kuće. Susjeda je bila mirna, povučena i bogobojazna žena, bez ikakvog interesa u životu. I sigurno bi najradije bila živjela u mišjoj rupi..

Zadovoljni su bili onim što im je Bog dao. Novaca nisu imali pa nisu ništa ni kupovali, naročito ne odjeću. Sve što su nosili potjecalo je iz mladosti. Na odjeći nije bilo mjesta bez zakrpe. Imali su po jedno svečano odijelo, ali samo za naročite prigode ili, ne daj Bože, za vlastiti ukop. Prodali bi poneku životinju i to im je bilo dovoljno za sol, šećer i petrolej.

Susjed je imao samo jednu strast: skupljanje starudije kojom je punio svoj magazin. Ponio bi sve odbačeno ili izgubljeno što bi našao. Bili su to stari čavli, komadi žice i obruči, šarafi, ostaci hamova, boce, lonci, lanci, limovi i slično, i sve bi bacao u svoju komoru - da se nađe pri ruci ako zatreba. A kad je nešto od toga stvarno trebao, nikada to ne bi našao, pa je užasno urlao i psovao.

Osim toga imao je i ljubimca, velikog crnog mačka. Bili su gotovo nerazdruživi. Kako mu je žena bila šutljiva i uvijek tužna, uvučena u sebe, poput puža u kućici, susjed bi razgovarao sa svojim mačkom, držeći ga na krilu i gladeći. Pričao bi mu što mu je palo na pamet, a mačak bi se sklupčao, opružio glavu i zadovoljno preo. Tako bi im većinom prolazile duge zimske večeri. Pod stropom bi tinjala čađava petrolejka i u peći veselo pucketala vatra.

Mačak bi ga posvuda pratio kao pas. Mi, djeca, nismo smjeli ni približiti se tome mačku. Nakostriješio bi se i postao velik poput pudla. Počeo bi frktati, kesiti zube, oči bi mu se izbuljile i zablistale sjajem žeravice. Zbog toga smo ga uvijek zaobilazili. Jedino uz susjeda je bio miran. I tada smo mu smjeli blizu.

U najvećoj prostoriji koja je bila dnevna soba, spavaonica i kuhinja, uza zid se nalazio krevet, do njega stol i četiri stolca, zidana peć od cigle, već sasvim crna od čađi i dima, a pokraj nje tronožac i nabacana hrpa svakojakoga drvla. To je bilo sve pokućstvo. Nabijenu zemlju umjesto poda, susjeda bi prije svakog praznika pomno pomela, a za ostale dvije prostorije nije brinula, pogotovo za komoru, susjedovu svetinju. Prozori su bili mali. U dnevnoj sobi uvijek je bilo mračno. Zemljani zid bio je vlažan i oljušten. Slamnati krov samo što se nije raspao, ali ipak nije propuštao kišu. Ni štala nije bila u boljem stanju.

Susjed bi, kad bi bio dobro raspoložen, sjedio na kućnom pragu, gladio mačka i pričao nam svoje doživljaje iz Rusije za Prvoga svjetskoga rata.

Bio je austrougarski podoficir, i to ulaner. Imao je bijelog konja na kojeg je bio silno ponosan, lijepu uniformu, bijele rukavice i sablju. Isticao se i hrabrošću pa je za posebne zasluge dobio kolajnu. Dokaz tome bila je povelika uokvirena fotografija na zidu, nasuprot kreveta. A pokraj nje visjelo je i njegovo odlikovanje.

Na toj slici, jedinom likovnom predmetu u kući, koči se na bijelcu s isukanom sabljom. Lijevom rukom drži zategnute uzde konja. Sablju je uzdigao visoko i uperio naprijed kao kod atake. Čelo mu se ne vidi pod vojničkom kapom. Ukočen je kao od

olova. Isprasio se. Ponos zrači iz njega. Ušiljeni brk strši mu poput veprovih kljova. Pogled je mrk, uprt u daljinu. Djeluje naočito. Vidi se da s njim nije bilo šale, da je zadatke izvršavao bez pogovora.

Priča prestane. Miko dohvati čašu, uzdigne ju i nazdravi.

- Ajde živjeli! Uh, strašno sam žedan. Mnogo brbljam, a ne pijem. Možda sam vam već dosadan?

- Ma ni govora, dapače, vrlo je interesantno - kaže Miro.

- Pijmo braćo vinca! - zapjeva Miko i zastane. - Izgleda da smo zaboravili zbog čega smo došli. Dajte založite pa će bolje ići i ovo - pokaže vrč.

Miro nabode komad mesa na viljušku i počne jesti, a ja popijem samo gutljaj vina.

Izvana se čulo sve bjesnije urlanje vjetra. Zaletavao se u prozore i lamatao krošnjama. Miko nadolije poluprazne čaše i nastavi pričati:

- U ovakovim noćima događaju se nevjerojatne stvari. Sjećam se, bila je pasja zima. Počela je mećava. Vjetar je urlao još daleko bjesomućnije od ovoga vani. Hladnoća je ulazila u svaku pukotinu. Kad bi se otvorila vrata, uletio bi oblak bijele pare i zamaglio vid. Susjeda je uvečer došla po moju mamu i rekla:

"Spremi se susjedo! Mojemu gazdi," tako ga je uvijek zvala, "nije dobro. Ti znaš da povremeno ima te napade, a mene je samu s njim strah!"

Mama se na brzinu obukla i otišla s njom. Tamo je bila dugo u noć. Ja sam spavao i nisam čuo kad se vratila. Drugi dan kod doručka samo je zijevala i bila neobično blijeda. Ipak je ispričala što se događalo, a ja sam tobože nezainteresirano švrljao oko stola i upijao svaku riječ.

"Susjed je ležao na krevetu", pričala je mama "i sav izbezumljen očima zvjerao po zidovima. Najednom je počeo strašno vikati: 'Vidite li gdje sjede?! Na slici su! Na meni i mojemu konju. Lupite ih metlom! Cere mi se. Pokazuju mi dugi nos. Pokazuju da sam lud. Gledajte! Preletjele su na metlama, eto tu, na poprečnu gredu. Gle babetine su se skinule. Šire noge. Opet mi se cere! Zovu me prstom k sebi. Napuhuju trbuhe. Igraju se prstima među nogama. Pokazuju mi jezik... A sad se opet odijevaju. Ponovo su na mojemu konju. Uzimaju moju sablju. Hoće me sasjeći. Molite za mene! Molite se!"

Susjed se u tom trenu uzdigao iznad kreveta. Činilo se da lebdi. Teško je disao. Mi smo molile, molile sve glasnije. A on viče: 'Gle i vragovi su s njima. Molite! Molite!... Evo, odlaze kroz prozor. Nestale su!'"

Nakon doručka, mama je ponovo otišla u susjedstvo i tamo ostala do podne. Kad se vratila, pričala je:

"Susjed je jako slabo. Ne znam hoće li preživjeti! Prsti na nogama su mu isprepleteni, isprekrižani. Ne može ustati."

Miro me uhvati za ruku i pogleda uzdignutih obrva, raširenih očiju i sav se strese,

Miko se na stolici malo promeškolji i produži pričati:

- Za mene je to bilo vrlo uzbudljivo. Slušao sam pažljivo i upamtio svaku riječ. Ali naopako uvečer! Nisam smio ni pogledati prema šumi koja se nalazila nasuprot naše

kuće, a kamoli prema susjedstvu.

Nastane šutnja, izvana je dopiralo divljanje kasnojesenske bure. U naletima vjetra tresla se cijela klijet. Na svu sreću nisu se ložila drva, već nas je grijao radijator, pa se nije dimilo.

Miko ustane, dohvati vrč, pogleda u njega i reče: - Pa nismo ništa ni popili. - Nadolije u svoju čašu, kucne njome o moju i Mirovu, i nakratko se zamisli.

- Vidite kako je život čudan. Budimo sretni da smo još normalni. Tko zna što nas čeka?

Lamatanje vjetra postalo je jače. A kad su zidovi zadrhtali i električna svjetiljka je počela namigivati, jer su žice na vodu zaplesale uz muziku vihora.

Nakon male stanke, Miko priča dalje:

- Coprnice njega nisu napadale stalno, već povremeno. I jednom nakon borbe s njima, odluči otići na Mariju Bistricu i tamo se zavjetovati. Išao je tri dana pješice. Noću bi spavao po seoskim sjenicima. Ušao bi u štagalj kasno u noći i prije zore otišao dalje.

Hodajući tako, vidi gdje mu ususret dolazi neka ružna grbava babetina. Baba kao baba, misli on, doći će i proći. Ali ne. Baba mu se približi na korak, stane i upilji bijesni pogled u njega. Ceri se. Zuba nema. Nos visi do brade. Oči joj staklene. U njima sijevaju žutozelene zjenice. I teškim promuklim glasom, kao iz bunara, reče: "Pa ti si još živ! A ja sam mislila da si već mrtav."

On se, iako sav protrnuo u smrtnom strahu, ipak snađe, izvuče križ, što ga je nosio na vrpici o vratu, stavi ga babi pred nos i reče:

- Vidiš, babo, ovaj me je spasio!"

Baba nestane kao otpuhnuta, ostavivši za sobom nepodnošljivi smrad. I nikada je više nije vidio,

Nakon zavjeta vratio se kući i dugo imao mir. I moji roditelji zajedno s njim. Ali jednog užasnog zimskog dana došla je susjeda, sva izvan sebe, po mojega oca i rekla mu:

"Susjed, spremi se, dođi k nama! Moj gazda umire. Strašno me je strah. Ti znaš kako ga opsjedaju coprnice i zli dusi."

Moj se otac na brzinu spremi i pođe, ali i ja s njim. Moja je znatiželja bila jača od straha.

Ušli smo u susjedov kućerak. Susjed se mučio. Pokazivao je prema fotografiji, ali govorio nije. Prevrtao se koliko je mogao i stalno pokazivao na isto mjesto. Odjednom pogleda prema vratima, pa prema prozoru, sav izobličen, izbuljenih očiju, stegnutih čeljusti, istegnutog vrata i ne izusti ništa. Njegove muke i bolovi bili su nezamislivi. Lice mu se sve više grčilo. Nisam ga mogao gledati. Bojao sam se. Tek bih krajčikom oka pogledavao u njegovom pravcu. Odjednom se ispod kreveta pojavio mačak, skočio na njega i počeo jezivo cviliti. Moj otac otvori brzo rata i povikne:

"Marš, vraže, da te više nisam vidio ovdje!"

Mačak skoči kao ošinut bičem i poleti prema vratima. Otac ga je još dobro dohvatio nogom. Tako je nestao u snijegu, zauvijek.

Mene zahvati nepojmljiv strah. Zamolio sam oca da me odvede kući, što je odmah učinio, pa se vratio natrag. Dugo se nisam mogao smiriti. Mama me posjela kraj sebe i mimo navike mazila i tješila. Kasnije mi je skuhala dva jaja, iako ih u to doba nije bilo. Tvrdo kuhana jaja tada sam najradije jeo. Napokon sam se smirio. Predvečer se nakratko vratio otac i, gladan kao vuk, odrezao komad slanine, uzeo kruh i luk, stavio pred sebe i počeo jesti. Nakon što je malo utažio glad, ispričao je što se događalo:

"Susjedove muke bile su nezamislive. Stalno su ga progonile vještice, zli dusi i đavoli. Nikako se nije mogao smiriti. Ali je konačno ponovo došao k sebi i rekao da mu stalno pred oči dolaze Rusi iz bitke u kojoj se istakao i stekao kolajnu. Rekao je da čuje njihova zapomaganja i stenjanja, da vidi mrtve, izmrcvarene i krvave ljude, a da mu i njegov konj sa slike dolazi pod uho i rže, pa misli da će mu pući glava. Kad je primio sakramente, smirio se potpuno i doskora umro."

Miko zašuti, a Miro zatrese glavom i reče:

- Da nisi ti to pričao i sâm doživio, pomislio bih da je neka izmišljotina, jer je nevjerovatno.

Umiješam se i ja: - Naravno, sve se to može racionalno objasniti, ali je neizrecivo tjeskobno.

Miko nadoda: - Mašta stvara predodžbe koje ponekad nemaju veze s razumom. U svakom slučaju nije bilo ugodno.

Poslije susjedovog ukopa nastalo je nevrijeme kakvo ljudi godinama nisu pamtili. Danima smo bili odsječeni od svijeta. Govorilo se da vještice i đavoli slave susjedovu smrt.

Sva trojica smo zašutjeli.

- Dugo sam nosio te slike u sebi i nisam znao kako to riješiti. Hajde da isperemo gorčinu...

Još nije završio rečenicu kad nešto snažno lupi pred vratima i počne ustrajno grepsti. Miko spusti čašu na stol, ustane i pođe prema vratima.

- Koji je to sada vrag? Što hoće? Širom otvori vrata, pa smo i mi mogli vidjeti što je ispred njih. A ono pred vratima stoji veliki crni mačak, nakostriješen, ceri se, bijeli zubi ljeskaju iz mraka, a zjenice svijetle kao žarulje.

Miko ga upita: - Što hoćeš? Čekaj, dat ću ti mesa!

Ali mačak prodorno zacvili, odskoči i nestane u nemirnoj noći.

Osjetio sam svaku dlačicu na tijelu. Miro me upitno pogleda i ne reče ništa. Miko zatvori vrata, vrati se na svoje mjesto i reče:

- Upravo takav mačak bio je susjedov. No to ne znači ništa. Ovdje se skiću svakojaki mački i kopaju po otpacima. Dajte pijtel! Dosta suludog pričanja!

Ali nama nije bilo do pića. Miro ustane, usplahireno pogleda oko sebe i rezolutno kaže:

- Idemo kući!

Ustanem i ja, a i Miko.

- Samo da isključim radijator i ugasim svjetla.

Na stolu su ostale neispijene čaše i nepospremjeno jelo.

Izašli smo na terasu. Miko zaključa klijet. Oko nas, u totalnom mraku, cvililo je drveće. Iz daljine se čulo muklo hućanje kao da se nešto veliko i mekano kotrlja po debeloj naslagi suhoga lišća. Što više se približavalo, to su viši postajali zvukovi. I kad je došlo do nas, reski zvižduk proleti nad nama, lomeći granje i tresući trsjem. Vihor se zatim udaljivao na obrnuti način, postajao je sve mukliji da bi konačno nestao među bregovima. I prve pahuljice snijega počele su se topiti na našim licima. Bez pozdrava zaletjeli smo se prema svojim kolima i uskoro našli, jedan iza drugoga, na glavnoj cesti. Tek kada sam vozio ispod lepeza uličnih svjetiljki rodnoga naselja, napustila me nelagoda i srce počelo kucati prirodnim ritmom.

